

RÓZSA SANDOR 200

⊕ SZÖVEG: KOKAS ANNA

200 éve született a „betyárkirály”.
Alakját számos szépirodalmi alkotás
örökítette meg: színezték-formálták,
széles körben ismertté tették az utókor számára.
No de kit? A legendás hőst? A szegények
gyámolítóját? Vagy egy közönséges bűnözőt?
És mi az a szociokulturális közeg, amiben
e meglehetősen kétes erkölcsű figura
oly nagy népszerűsége tehetett szert?

APERZSA EREDETŰ „BETYÁR” KIFEJEZÉST eredetileg olyan fiatal férfiakra értették, akik vándorolva, alkalmi munkákból tengették életüket. Kétségtelen, hogy marginális elemekről van szó, de pejoratív jelzővé csak a 18. században kezdett válni, amikor a Rákóczi-szabadságharc bukását követően a fegyveres parasztok egy része csökönyösen elzárkózott a „labancuralom” elfogadásától. Megélhetés híján, fegyverforgatásban szerzett jártasságukat kihasználva, más, törvényen kívüli csoportokkal összehaverődve rablásból tartották fenn magukat. Ezek a bandák jelentik a 19. században oly sok problémát okozó betyártársadalom magját.

A központi kormányzat sokáig nem foglalkozott a témával, ám előbb a napóleoni háborúk után földönfutóvá lett katonák, majd az osztrák hadsereg kényeszerű sorozása elől bujdosó fiatal férfiak megkerülhetetlen problémává duzzasztották ezt a korábban elszigetelt jelenséget. Akadtak persze olyanok is, akik először csak kamaszos virtusból elkövetett csínytevések miatt bujkáltak a hatóságok elől, amely sokszor indokolatlanul kegyetlen testi fenyítést alkalmazott, és aránytalanul kiszabott megszégyenítő, brutális büntetésekkel sújtotta az elkövetőket. Ám a szolid bajkeverők a betyártársadalomnak csak parányi részét tették ki, a zöm ugyanis komoly gonosztevő volt, akik nem csak a napi betevőért loptak, hanem „életművük” része volt a rablógyilkos-útonállás is.

Ám a szolid bajkeverők a betyártársadalomnak csak parányi részét tették ki, a zöm ugyanis komoly gonosztevő volt, akik nem csak a napi betevőért loptak, hanem „életművük” része volt a rablógyilkos-útonállás is.

**KÉMLELŐ-
NYÍLÁSON ÁT,
FALFESTMÉNYEN**

**Rózsa Sándor
alakja kufsteini
raboskodása
színhelyén
(előző oldalpár)**

FOTÓK: KERESKES ISTVÁN

ITT IS EL LEHETETT TŰNNI. Az alföldi betyárvilág – a gyökeresen eltérő domborzati, környezeti feltételek miatt – alapvetően különbözött a Bakony- vagy a Mátra-betyártevékenységétől. A betyárkorban – az ármentesítések előtt és alatt – a széles horizontú, sík vidék vizenyős helyein, nagy ártéri erdőkben is könnyen el lehetett bújni

ÉRTÉKŐRZŐK

A magányos alföldi tanyák „biztonsági őrségét” mindig is a kutyák adták. A betyárok már csak ezért is csapatban támadtak. Céljuk többnyire a jószágok elhajtása volt

A Dél-Alföld világa

A betyárvilág földrajzilag az Alföld déli vidékeire koncentrált, ennek okai pedig elsődlegesen a nagybirtokok termelési rendszerére és annak 19. század elején tapasztalható átalakulására vezethetők vissza. Az alföldi nagybirtokokon elsősorban búzát, zabot, árpát termeltek, az állattartásban a szarvasmarha- és a lótenyésztés volt az uralkodó. A termelést a szántóhasználatért robotmunkával tartozó zsellérek, illetve a szezonális munkák idejére más vidékekről ideseregglő napszámosok végezték. Mivel mindkét csoport csak laza szálakkal kötődött a nagybirtokoshoz, ráadásul nyomasztó létbizonytalanságban éltek, ezért könnyebben kriminalizálódtak, mint a birtokos parasztság. A napóleoni háborúk hatására a nagybirtokok igyekeztek alkalmazkodni a megváltozott piaci körülményekhez, és egyre nagyobb földterületeket sajátítottak ki a gabonatermelés fokozására, illetve a juhtenyésztés fellendítésére – nem meglepő módon a parasztok szántó- és legelőhasználati jogainak önkényes korlátozásával.

A folyószabályozásokat megelőzően az Alföld területének hatalmas része alig járható, folyton változó vízelöntésű, mocsaras-lápos ártéri vadon volt. Aki azonban kiismerte a terepviszonyokat, még a hegyiségek erdeinél is biztosabb bújóhelyet talált: a sík vidék ezért vált a törvény által üldözöttek kedvelt menedékhelyévé. Ráadásul a térség településszerkezete is a bujdosóknak kedvezett. A szétszórt településhálózatot alkotó tanyavilágban az egyes házak egymástól több száz méteres távolságban helyezkedtek el, többségüket az évnél csak egy részében lakták, mert a téli hónapokra sokan visszahúzódtak a falvakba vagy a mezővárosokba. Így a betyár számára nem csak őrizet nélkül hagyott prédául, de alkalmi szálláshelyül is szolgálhattak. Ráadásul a hatóságok nehezen igazodtak ki e – síkvidéki jellege ellenére

is kiszámíthatatlan – terepen, így még ha valaki be is jelentette a betyárok feltételezhető búvóhelyét, a kivezényelt pandúrok (később csendőrök) még a megnevezett tanyát is csak komoly nehézségek árán találták meg, nemhogy a mindig egy lépéssel előtük járó gonosztevőket.

A Dél-Alföld a 19. század elejétől fokozatosan vált hírhedt aggasztó helyzetű közbiztonságáról, a helyi hatóságok pedig egyre nehezebben tudták megoldani a kézre kerített gazemberek elhelyezését. (Még olyan esetről is tudunk, amikor jobb híján egy kápolnát alakítottak át ideiglenes fogdává!) A helyzet az 1848–49-es szabadságharc bukása után vált tarthatatlanná, amikor a szélnek eresztett katonák tömegei egyik nap-

... a szabadságharc leverése és az elnyomó uralom elleni népi ellen-szenv is testet öltött a betyártársadalom magatartásában.

TÁGTÜRÉS

A ridegen vagy félridegen tartott nyáj mellett magányos pásztorkodás nyugalmas életnek tűnhet. Am, hogy ez koránt sincs így, arra könnyen rávilágítanak az időjárás viszontagságai, a komoly érték jelentette felelősség és a 19. század közepétől a betyárvilág eldurvulása

ról a másikra megélhetés nélkül maradtak. Mindemelllett a szabadságharc leverése és az elnyomó uralom elleni népi ellenszenv is testet öltött a betyártársadalom magatartásában. A hatóságok embereit nap mint nap érték erőszakos támadások; rendszeresen elfogták, megkínózták vagy akár meg is ölték őket.

A szabadságharc után az alföldi parasztság helyzete tovább romlott, és hatalmas felháborodást keltett az osztrák hadsereg által támasztott követelés is, mely szerint a katonákat 8 év külföldi szolgálatra kötelezték. A kényszerű sorozástól féltő, fiatal parasztok tovább gyarapították a mocsarak közt tanyázó betyárbandák létszámát. Ebben az időszakban a több résztvevőt igénylő és jelentős haszonnal kecsegtető állatelhajtások voltak a lakosság ellen elkövetett leggyakoribb atrocitások, de a hevenyészett védelmű nemesi kastélyok vagy gazdagparaszti házak is gyakorta estek fosztogatás áldozatául. A 15-20 marhát számláló gulyák elhajtása mindennapos jelenség volt, sok uradalomnak okozva nehezen helyrehozható veszteséget.

Pásztor vagy betyár?

A pásztorok a szegényparasztságnak is a legnehezebb sorsú csoportját alkották. Életükben az állandóságot a magány, a farkasordító hideg vagy épp az elviselhetetlen hőség és sokszor az éhezés jelentette. A betyárvilág szoros kapcsolatban állt a pásztorokkal, kiknek életkörülményei elkésztetőek voltak, és idejük javát a szabad ég alatt töltötték a gondjaikra bízott állatokkal. A 18. század során a földterületek egyre intenzívebb művelés alá vonásával jogosan érezték fenyegetve amúgy is meglehetősen ingatag lábakon álló egzisztenciájukat, így gyakorta kerültek szembe a földesurakkal. Szám-talan esetben – némi részesedés reményében – maga a pásztor segítette a betyárok kezére az állatokat egy színleg megrendezett rablótámadás keretében. De a banda egyik tagja is vállalhatott pásztormunkát, majd egy idő után köddé válhatott az állatokkal együtt. A pásztor- és a betyártevékenység összefonódására számos alkalom ki-nálkozott.

A betyárvilág szoros kapcsolatban állt a pásztorokkal, kiknek életkörülményei elkésztetőek voltak, és idejük javát a szabad ég alatt töltötték a gondjaikra bízott állatokkal.

Rózsa Sándorról készült ez a fénykép Kufstein várában. A foglyot Stenzel nevű kufsteini gyógyszerész fényképezte. Könyvemben később elmondom, hogyan került a haramiára a bukovinai székelység nyári viselete, a bűszári gatyá?

BUKOVINAI
LÁDÁK TITKA

Rózsa Sándor – a legendává válás útján

Bár Rózsa Sándor minden kétséget kizáróan a magyar történelem leghíresebb betyárja, „szakmai” pályafutásának kezdetei kimondottan tipikusnak és hétköznapiak mondhatók. Születésének körülményeiről és gyermekkoráról amilyen sok mendemonda került a köztudatba, annál kevesebb hiteles információ maradt fenn.

1813 nyarán egy Szeged környéki tanyán látta meg a napvilágot, nagyon szerény körülmények között, egy pásztor fiaként (apja is többször keveredett jószágtolvaji ügyekbe). Iskolába nem járt, írni-olvasni felnőtt fejjel sem tanult meg. 23 évesen került először börtönbe: két tehén ellopásával vádolták, de a tettet nem sikerült rábizonyítani. Mégis másfél év börtönre ítélték, ahonnan tíz hónap múltán megszökött. Ez a mozzanat talán egész további sorsát meghatározta. Végérvényesen kriminalizálódott: szökött rabként folyamatosan bujkálnia kellett, s az ártereken és mezősi erdőkben rejtőző többi üldözött között keresett menedéket.

Hamar megszervezte saját bandáját, a hagyomány szerint még a betyárok is félték ellentmondást nem tűrő személyisége és könyörtelensége miatt. (Érdekes az ellentét a néphagyomány és a hivatalos dokumentumok között: utóbbiak szerint a betyárkirály alacsony termetű, halk szavú, visszahúzó ember volt.)

A közsájon forgó történetek szerint az évek óta körözés alatt álló Rózsa úgy kapott kegyelmet, hogy az országos toborzókörútján Szegedre érkező Kossuth közelébe férközve felajánlotta: ha elintézi számára a kegyelmet, akkor embereivel csatlakozik a szabadságharchoz. (A jelenség nem kivételes, számos betyárbanda kapcsolódott be népfelkelőként a szabadságharcba, hiszen akkor minden fegyverforgató kézre szükség volt.) Bár sosem derült ki, hogy a személyes találkozó ténylegesen megtörtént-e, annyi mindenesetre bizonyos, hogy 1848. október 23-i keltezéssel Rózsa Sándor megkapta a felmentőlevelet.

A KÖZÖNSÉGNEK ÖLTÖZVE...

Rózsa felettebb hiú ember volt. Mivel saját nadrágja rongyossá és koszoszá kopott, addig nem engedte magát lefényképezni a kufsteini börtönben, míg tisztességes ruhát nem kerítettek neki

A betyár állta a szavát, és 150 emberével megszervezte saját csapategységét. A harcokban részt vettek ugyan, de az együttműködés tiszavirág-életűnek bizonyult, 1848. december 27-én már bizonyosan elhagyták a frontot.

A betyár állta a szavát, és 150 emberével megszervezte saját csapategységét. A harcokban részt vettek ugyan, de az együttműködés tiszavirág-életűnek bizonyult, 1848. december 27-én már bizonyosan elhagyták a frontot.

A betyár csapatok alkalmazása a harcokban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, engedetlen-ségükkel, kegyetlenségükkel (hiszen Rózsa csapata például brutális etnikai tisztogatást végzett egy bán-sági faluban, a románok és szerbek által lakott Eze-lesen) és fegyelmezetlen viselkedésükkel több fejfájást okoztak feletteseiknek, mint amennyi eredményt fel tudtak mutatni – parancsra fel is oszlatták csapatukat. A betyárkirály nem egészen két hónapot töltött hadakozással, de felettes kapitánya már az első bevetések után kérte visszavonásukat a velük kapcsolatban felmerülő katonai problémák miatt. A folklorisztikus honvédő szereplés, a szabadsághősként való megjelenés tehát kevésbé megalapozott legenda.

FOTÓ: KERÉKES ISTVÁN

LOVAS VILÁG

Az alföldi ember számára a ló több volt, mint egy értékes állat vagy épp közlekedési eszköz.

A lovas pásztorok és betyárok együtt éltek lovaikkal, mindennapjaik alapjait képezték.

A lóvasárok a legfontosabb események közé tartoztak, a lótolvajlás pedig súlyos bünesetnek számított

Egy korszak lezárul

A közbiztonság a Szeged környéki térségben volt a legproblematisabb, itt még a többi dél-alföldi vidékhez képest is kétségbeejtő helyzet uralkodott. Látszott, hogy megyei szinten ezt már képtelenség megoldani, így 1851-ben központi rendeletet bocsátottak ki az itt garázdálkodó betyárbandák kézre kerítésére. 1853-tól a hatóságok valóságos hajtóvadászlatot indítottak Rózsa Sándor ellen is, az 1853. március 25-én kelt körözőlevelében nem kevesebb, mint 10 000 pengő vérdíjat tűztek ki a betyárkirály fejére. Azért vált hirtelen ilyen sürgőssé az ügy rendezése, mert a hatóságok felkeléstől tartottak, a parasztok közt pedig az a hír terjedt, hogy Rózsa Sándor – ha nem is maga szervezné meg a felkelést – bizonyosan az élére állna. Ám őt az erők koncentrációja ellenére is csak jó 4 évvel később, 1857. május 9-én sikerült letartóztatni.

Az, hogy a betyárkirály kézre kerítéséhez ilyen hosszú idő kellett, többek közt annak tudható be, hogy a lakosság még mindig nem közönséges bűnözőként tekintett rá, hanem mint a szabadságharc hősiére, olyan „közülünk való” figurára, aki helyettünk is borsot tör a csendőrök és a hatalmasok orra alá.

A környezeti adottságokon túl komoly bűnüldözési problémát jelentett, hogy a bűnözők elfogása az érintett megye hatáskörébe tartozott. Ez gyakorlatilag lehetetlenné tette a gyorsan mozgó üldözőtettek letartóztatását, mert ha nem sikerült a megyehatárig elkapni az elkövetőket, akkor az ügyet át kellett adni a területileg illetékes megyei hatóságnak, pontosabban: a vélt illetékes hatóságnak, mert mire a hivatalos okmány megérkezett, az üldözött már árkon-bokron túl volt. Nem véletlenül voltak a megyehatárok mentén elhelyezkedő csárdák a betyárok kedvelt szálláshelyei.

A korábbi – alacsony hatékonysággal működő rendfenntartó rendszer felszámolása és a Bach-korszak új mechanizmusának beindulása közötti időben – a bandák kedvükre garázdálkodhattak. Ám az 1850-ben létrehozott rendőrség fejlesztése és a vármegyékben működő zsandárság kiállítása korszerű és hatékony eljárást tett lehetővé.

Le a betyárokkal!

A rendfenntartó szervek kezdeti nehéz évei a szabadságharctól egészen az 1850-es évek derekáig húzódtak, melynek jelentős elemei voltak az akkori társadalmi feszültségek is. Az 1848 után bevezetett osztrák rendszer működését ugyanis jelentősen gátolta a helyi erők elutasító magatartása, elsősorban a szegényparasztság által lakott tanyavilágban. Itt ugyanis a betyár egyfajta „társadalmi” hatalmat képviselt, melyhez amolyan rettegésbe hajló tisztelettel viszonyultak, és a betyárt most már az idegen hatalom embere hajkurászta, akit – ha lehet – még jobban gyűlölt, mint a teheneit fenyegető gazembert magát.

Az 1850-es évek második felében a rendfenntartó szervek már egyre érezhetőbb biztonsági tényezőt jelentettek a mindennapi támadásokkal szemben: a Habsburg-hatalom mind lojálisabbnak tűnt a helyi erők számára, és elindult közöttük a kooperáció. Az 1867-es kiegyezéssel pedig a központi hatalommal való össznépi szembenállás végképp erejét veszítette, s az eddig zaklatottak sem voltak hajlandók tovább eltűnni a betyártámadásokat, önkényük felszámolását pedig a kormányzattól várták el. A központi hatalom helyi szervei megszilárdultak, a társadalom pedig a saját érdekeinek képviseletét látta részükről.

HÍRES-HÍRHEDETT SZEMÉLY

A hölgyek szívét megdobogtató, legendás hős alakja kevéssé hasonlított a valójában barna bőrű, kis termetű, zömök figurára. Mindenesetre a legendák szerint a kufsteini években pénzért mutogatták (a hétvégi vásárban és a börtöncellában is) korának nagy hírű bűnözőjét, valóságos Oszáma bin Ladenjét. Érkeztek is Európa sok szegletéből a horzongásra vágyó érdeklődők

A korábbi – alacsony hatékonysággal működő rendfenntartó rendszer felszámolása és a Bach-korszak új mechanizmusának beindulása közötti időben – a bandák kedvükre garázdálkodhattak.

**KÖRÖZŐLEVELÉL
Idővel a hatóságok munkájának eredményességéhez jelentős mértékben hozzájárult a lakosság közreműködése, akik igyekeztek minél részletgazdagabb személyleírást adni az elkövetőkről**

A BETYÁRKIRÁLY A FOLKLÓRBAN

Az 1960-as években kiterjedt dokumentációs munka kezdődött a Rózsa Sándor-hagyomány kronologikus feltérképezésére. Ennek során kiderült, hogy még a 20. században is keletkeztek új történetek. Egy alaptörténetnek számos permutációja maradt fenn. A betyár sajátos karakterre formálódott a néphagyományban, romantikus hős lett, aki a szegények érdekeiért harcol. Rózsa Sándor alakja szépirodalmi alkotásokban is felbukkan, oly nagy szerzőket is megihletett, mint Móricz Zsigmond vagy Krúdy Gyula. Emellett a ponyvairodalom kedvelt figurájává is vált, még a kortárs német ponyvában is felbukkant.

Rózsa Sándornak már első szökését követően híre kelt a lakosság körében, tiszteletteljes rettegés lengte körül a nevét. A „Rózsa Sándor-legenda” legtöbb darabja az 1840-es években keletkezett, beírva őt a történelmi emlékezetbe. A történetek döntő többsége persze pusztán fantazmagória, a ténylegesen megtörtént eseteket pedig olykor egészen hajmeresztő részletekkel egészítették ki. Nagy rablásait úgy mesélték egymás közt, hogy a fősvény, gazdag urakat kirabolta, és a zsákmányt szétosztotta a szegények között. Ráadásul más rablóvezérek tetteit is Rózsa Sándornak tulajdonították.

Tetejében a történetek keletkezésében még divathullámok is fellelhetők. Leggyakrabban a szabadságharc hőseként jelenik meg, de rengeteg történet maradt fenn arról, hogy Rózsa Sándor fiatal lányt ment meg, vagy épp ő kap segítséget a parasztoktól. Igazságosztó szerepben is felbukkan, a rossz helyi hatalom megleckéztetőjeként. A történetfűzés vadhajtasának tekinthető az a felvetés, miszerint nemesi származású lett volna.

Egy szó, mint száz, ez a nép ajkán született „19. századi superman” nem sok vonásában hasonlít a valódi Rózsa Sándorra. Van tehát egy legendás szabadsághősünk, aki óvja a szegényeket a gazdagok gonoszságától, és létezik egy közönséges bűnözőnk, aki ügyesen alkalmazkodott a közigazgatási és természeti viszonyokhoz, így felnőtteletét nem rács mögött, hanem az elől menekülve töltötte. A két figura elválasztása a köztudatban a mai napig nem történt meg, de ez talán nem is baj. A legendás hősök minden korban társadalmi igényre születtek, és születnek ezután is.

69,910 számhoz.

Személyleírása

azon 5 fegyveres lovas betyároknak, kik obonyi lakos Dönczö Mihály tanyáján megjelentek:

Az 1. egy öreg óz közepeszerű termetű, ez a banda vezére volt. Ennek lova egészen fekete, szőre fényes mint a bárony;

a 2. egy alacsony barna, két orru, széles kövér termetű ember. Lová sétét pej, félsipejű, csepegtetett, fehér tarka orru;

a 3. egészen veres mint a láng a haja is egészen veres;

a 4. egy igen kis ábrázatu igen vézna fiatal ember, fekete mint a cigány, lova bizonytalan színű, a fara három helyen ökölnyi nagyságra kiforva;

az 5. egy igen barna arcú szőke ember, ez cigánynak látszott, még a beszédjét is úgy ejtette mint a cigány; lova vas deres három lábára kesely.

Ezen betyárok egy formán öltözve voltak: alföldi gubába, gatyá, csizma, és egy kis süveg. Sok fegyvereik kettős csövű puskák különösen kis pisztolyaik voltak.

NEM ÉPP AZ ALFÖLD

Az 1393-ban katonai erődként épült, rettegett kufsteini várbörtönben kezdte letölteni életfogytiglani börtönbüntetését Rózsa Sándor, ám csak 1865-ig maradt itt. A vár leghíresebb „vendégeinek” egyike volt – a mai várberendezés tárlata is erre utal

FOTÓ: SÜVEG ARON

Börtön-évtizedek

De hogyan alakult Rózsa Sándor sorsa a továbbiakban? A történet ezen a ponton elveszíti romantikáját. 1857-es letartóztatása után 1859-ben halálos ítéletet mondtak ki rá, de ezt utólag életfogytiglani börtönbüntetésre mérsékeltek. 1868-ban császári kegyelmet kapott, és szabadlábba helyezték. Ám alighogy kilépett a börtönből, rögvest visszatért korábbi életformájához: lépést tartva a technikai fejlődéssel, vonatot tartóztatott fel és próbált kirabolni. Bár a vadnyugati stílusú kisiklás sikerült, mégis ez lett élete utolsó akciója. A postavonatot őrző katonák visszaverték a támadást, Rózsa Sándor is golyót kapott, így nem tudott elmenekülni. 1872-ben életfogytiglani fegyházra ítélték, melyet később börtönbüntetésre változtattak, s a szamosújvári börtönben halt meg 1878. november 22-én.

Európai hírneve nem csak valós útonálló-tevékenységéhez, hanem börtönéveihez is kötődik. A maga korának félve csodált bűnözője volt. A kor Oszáma bin Ladenje, akit az 1860-as évekből kufsteini raboskodása idején pénzért meg lehetett nézni rabláncon a cellájában, vagy épp a hetivásár látványosságaként, mint egy ritka óriáspandát, vagy egy kézzelfogható vadembert. És jöttek is mindenfelől az úrhölgyek, hogy meglessék a rabosított, ám így is romantikus képzeteket keltő martalócot.

A későbbi letartóztatások sorozata ugyanakkor jól szemlélteti a változó hazai rendszert, a szervezett rendfenntartást, a csendőrség hatékonyabb működését. A korábban évtizedekig garázdálkodó betyárkirálynak a megváltozott viszonyok között már esélye sem volt a menekülésre. A betyárok legendás korszaka tehát leáldozott, a végének szimbolikusan Rózsa Sándor halálát tekintjük. ⊕

BÖRTÖNVÉG

Rózsa Sándor öregkori börtönképe és a betyárkirály egykori sírja a szamosújvári rabtemetőben. A sírhelyet 2012-ben új kősírra cserélték

A MADÁR REPÜL, A HAL ÚSZIK, HOYER GYALOGOL.

ALPOK-KERESZTEZÉS
49,5 ÓRA ALATT.

Hanwag ProTeam tagja: Thorsten Hoyer
extrém túrózó

TREK KATEGÓRIA | ALASKA GTX®

Az egyik legnépszerűbb Hanwag lábbeli.
Kiválóan alkalmas egy- vagy akár többnapos
túrákra hátizsákkal is.

vimeo.com/hanwag

www.hanwag.de